

«Солідарність» учила нас не боятися»

Світлана ФІЛОНЕНКО

Наприкінці серпня минуло 30 років від часу заснування «Солідарності» – Незалежної самоврядної профспілки, яка у 80-х роках ХХ століття стала унікальним у країнах соціалістичного блоку незалежним громадським рухом опору. В його лавах налічувалося майже 10 мільйонів осіб – кожен третій дорослий поляк. З нагоди ювілею «Солідарності» оглядач журналу «Віче» звернулася до безпосереднього учасника тих подій – викладача, журналіста, громадського діяча, заступника директора Навчального центру Фонду розвитку місцевої демократії Пшемислава Фенриха з міста Щецин із проханням відповісти на декілька запитань.

– Пане Пшемиславе, «Солідарність» стала «початком кінця» комуністичної системи. Розкажіть, будь ласка, як усе починалося особисто для вас і ваших однодумців?

– У 70-х роках разом із друзями я брав участь у діяльності підпільної опозиції – співпрацював із гданським «Рухом молоді Польщі»

(публікувався, зокрема, на сторінках підпільного часопису «Братняк») та з «Рухом захисту прав людини й громадянина». Головною сферою моєї діяльності була просвіта: я читав лекції з історії Церкви та історії Польщі в студентських духовних організаціях і під час паломництв, публікував статті, організовував нелегальні дискусійні зустрічі. Мета

була зрозуміла: не допустити, щоб поляки піддалися комуністичній пропаганді, щоб прийняли фальшивий образ польської історії. Ми хотіли бути ментально готовими до створення незалежного суспільства в тодішніх умовах, а також у тих, що можуть виникнути. І ще одне: від нас залежало, щоб поляки обрали добру методику розбудови незалеж-

Радість після реєстрації «Солідарності» – Лех Валенса з квітами
Фото Дж. Морка.

Добірка журналу **Віче**

Пшемислав Фенрих – учитель, журналіст, громадський діяч. Діяч «Солідарності» – 1981 року член Президії Регіонального правління НСПС «Солідарність», у період воєнного стану на 11 місяців був інтернований. 1981–1983 рр. – член Громадської ради при Примасі Польщі, 1988–1990 рр. – член Громадянського комітету «Солідарності», 1989 року співзасновник Громадянського узгоджувального комітету «Солідарності» Щецинської землі. 1990–1991 рр. – головний редактор щецинського Центру радіо і телебачення. Багаторічний голова та заступник голови Щецинського клубу католиків.

Нині заступник директора щецинського Навчального центру Фонду розвитку місцевої демократії (ФРМД). Тренер і експерт ФРМД, спеціаліст із питань громадських зв'язків, освіти та тренінгів інтерактивними метода-

ми, ініціатор та експерт Європейської академії солтиса, української акції «Прозора Україна», Польсько-української школи лідерів і аніматорів, циклу білоруських заходів «Через освіту до громадянського суспільства». Автор та виконавець багатьох тренінгів і проектів для органів місцевого самоврядування, молоді, вчителів, журналістів і неурядових організацій у Польщі, Білорусі, в Україні та Казахстані. Наставник (Тьютор) в «Академії Наставника (Тьютора)», пов'язаний з Товариством «Школа лідерів». Автор книжок: «Комунікація у виконкомі гміни» (підручник для дистанційних тренінгів) (Варшава, 1998), «Комунікація в громадянському суспільстві» (українською і сербською мовами), «Святий Оттон. Єпископ, місіонер, європеєць» (Щецин, 2004). Редактор та співавтор низки книжок польською, білоруською та українською мовами. 1998–2002 рр. – депутат міської ради міста Щецин – голова комісії з питань освіти, спорту і рекреації, співавтор «Щецинської Хартії співпраці міста з неурядовими організаціями» та стратегічної «Освітньої політики міста Щецин». Нагороджений Золотим хрестом заслуги та Офіцерським хрестом ордена Відродження Польщі (*Polonia Restituta*).

ності. Попередні покоління поляків у боротьбі за незалежність пролили море крові – ми пишалися їхньою відвагою та патріотизмом, але не хотіли повторення виснажливих страждань. Тому взяли на озброєння і пропагували у Польщі гасла ненасильницької боротьби, які проголошували такі особистості, як Махатма Ганді, Мартін Лютер Кінг та особливо важливий для нас Папа Іван Павло II.

Вибух серпневих страйків застав мене у відпустці в... Гданську. Але я вважав, що буду потрібніший у Щецині, аніж тут. Тому якнайшвидше повернувся до свого міста.

– У серпні 1980 року ви організували страйк у місцевій бібліотеці воєводства. В чому виражалася, як відбувалася і чим закінчилася ця акція протесту?

– На той час я працював у Воєводській і Міській публічній бібліотеці у Щецині (тоді це був центр Щецинського воєводства, а нині, після адміністративної реформи, – центр удвічі більшого Західно-

поморського воєводства). Страйк, який я організував, мав солідарний характер. Тоді було вирішено, що страйк у формі припинення роботи використовуватимуть лише суднобудівний завод та кілька великих підприємств, зокрема підприємство міського транспорту, щоб страйк був помітний у всьому місті. Натомість інші підприємства та установи, в тому числі й моя бібліотека, солідаризувалися шляхом створення страйкових комітетів (я став головою нашого комітету), вивішування прапорів та участі у Міжзаводському страйковому комітеті на суднобудівному заводі. Важливість нашої бібліотеки полягала в тому, що вона мала кілька десятків філій у місті та воєводстві, а отже, завдяки нам поширювалась інформація про страйк, його цілі та перебіг.

– Щецин став другим за значенням центром страйків після Гданська. Місцевий страйковий комітет висунув 36 вимог до влади. Ви були присутні під час підписання «щецинських домовле-

ностей». Чим вони відмінні від «21 серпневої вимоги», підписаної 31 серпня в Гданську?

– Основні вимоги у Гданську (страйк спалахнув 14 серпня) та Щецині (страйк розпочався 18 серпня) були такі самі: дозвіл на створення незалежних профспілок, гарантування права на страйк, ліквідація цензури та інші, деталізованіші. Відмінності були у формулюваннях та в місцевих проблемах, які у кожному місті розуміли дещо по-іншому. Щецин, наприклад, додав вимогу трансляції Служби Божої (Меси) по радіо та свободи діяльності Церкви у Польщі. Варто зауважити, що це єдина вимога, яка «вистояла» і була реалізована навіть у період воєнного стану. Однак найважливішим було те, що й у Гданську, й у Щецині вдалося змусити власті до переговорів зі страйкарями та до підписання угоди, яка давала можливість створити профспілку. В обох містах урядові делегації очолювали віце-прем'єри – у Щецині Казімеж Барціковський, у Гданську Мечислав

Феномен «Солідарності»:

Серпню 1980 року відбувало багато подій. Серед них – недолуга економічна політика уряду, створення Комітету оборони робітників (КОР) у 1976-му, обрання поляка Кароля Войтили Папою Римським та відвідання ним Польщі 1979 року. Все це значною мірою сприяло відновленню національної свідомості. Назрівав якісно новий етап протистояння комуністичній владі.

14 серпня розпочалося зі страйку робітників Гданського суднобудівного заводу ім. В. Леніна. Однією з головних причин було звільнення з роботи кранівниці Ганни Валентинович. Офіційна причина – відсутність на робочому місці, а насправді влада намагалася усунути її за опозиційну діяльність.

На початку вимог було три: підвищення зарплатні, відновлення на роботі Ганни Валентинович та будівництво пам'ятника жертвам страйку грудня 1970 року. Пізніше до них додали повернення до праці Леха Валенсі, звільненого 1976 року, гарантії безпеки для страйкарів, а також поліпшення забезпечення магазинів. Незважаючи на поступки влади, представники інших страйкуючих заводів та частина робітників Гданської верфі оголосили страйк солідарності.

Створений **17 серпня** Міжзаводський страйковий комітет склав список з 21

вимоги, сім із яких уже були політичними. Найважливішою серед них була перша – створення незалежних від комуністичної партії профспілок, а, крім того, гарантія права на страйк, свобода слова, звільнення політичних в'язнів і здійснення заходів із метою виведення країни з кризи. Гданські вимоги згодом стали своєрідним «декалогом» збунтованої країни.

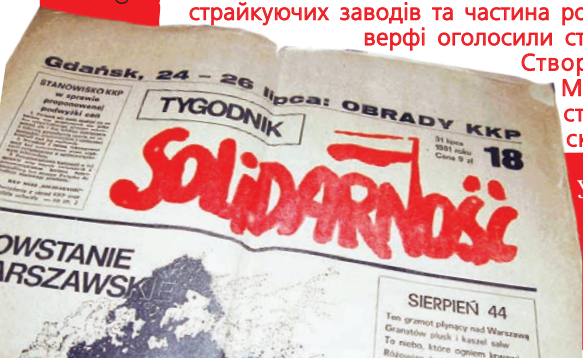
18 серпня спалахнув масовий страйк у Щецині, де також був створений Міжзаводський страйковий комітет, який сформулював уже 36 схожих вимог. Настав час «важких переговорів партії з народом», що тривав до кінця місяця. Страйкувало вже понад 700 тисяч осіб у більшості із 49 воєводств. Натхненний громадською єдністю художник Єжі Янішевський створив символічний знак «Солідарності», який з часом став відомий у всьому світі.

30 серпня 1980 року було підписано першу угоду між владою та страйкарями у Щецині, **31 серпня – у Гданську, а 3 вересня – в Ястшенбі.**

17 вересня 1980 року представники профспілкових структур, що створювалися по всій країні, зібралися у Гданську, щоб визначити долю нового руху. Вирішено створити єдину централізовану організацію, що базуватиметься на не типовому для професійних рухів територіальному принципі, що відтворював адміністративний поділ країни. Тимчасове керівництво нею взяла на себе Державна комісія з порозуміння, що складалася з представників регіонів на чолі з Лехом Валенсою. Після довгих перемовин комуністичний уряд Польщі мусив погодитися із існуванням незалежних профспілок: **24 жовтня** Воєводський суд у Варшаві зареєстрував Незалежну самоврядну професійну спілку (НСПС) «Солідарність». Однак дописав до її статуту фрагмент про визнання «керівної ролі Польської об'єднаної робітничої партії (ПОРП)» та викреслив передбачене в проекті статуту право на страйк.

Страйк у Гданську 1980 р.

У серпні 2003 року оригінал «21 Гданського постулату» народження руху (оригінали документів за період світових архівних збірань Програми «Пам'ять Світу».

разом із створеною у Варшаві архів із серпня 1980 по грудень 1981 року)

Ягєльський. Страйкові комітети у Гданську та Щецині тісно співпрацювали й домовилися, що не підпишуть нічого, доки не буде згоди на «Солідарність». Щецинові вдалося добитися цього на день раніше, тому тут угода була підписана 30 серпня, а в Гданську – 31 серпня.

– Діяльність опозиції, особливо кількох десятків друкованих видань, підготувала суспільство до масштабніших незалежних дій. Головним редактором одного з них були і ви з червня по 13 грудня 1981 року. За цей період вийшло друком 100 номерів. Що саме видання намагалося донести до своїх читачів, до чого закликала їх на своїх сторінках?

– Головною незалежною газетою у Щецині була «Єдність», яка досить швидко перестала бути виключно газетою профспілкового органу, вона перетворилася на справжній незалежний часопис регіонального рівня, що впливав

на формування громадської думки. Його журналісти особливо акцентували на незалежності від будь-яких властей, у тому числі й від керівництва профспілки, вважаючи своїм завданням контролювати всі керівні органи. Тим часом Президія Регіонального правління («Солідарності». – Ред.) потребувала швидкого й справного інструменту, який давав би можливість двостороннього контакту між регіональним керівництвом і сотнями комісій на підприємствах по всьому воєводству. Як член Президії (із червня 1981 року), відповідальний за інформацію, я запропонував видавати «Комюніке Регіонального правління Незалежної самоврядної профспілки (НСПС) «Солідарність», котре як щоденний бюлетень ми розсилали за методом АБВ усім комісіям підприємств і установ регіону.

Що означає метод АБВ?

«Комюніке» ми видавали без будь-якої згоди властей і без будь-

якої цензури. Нас також не допустили до державної системи розповсюдження преси, тому ми придумали свою систему солідарності. Отже, кожного дня вранці до нашого правління приходили представники найбільших підприємств і установ із різних міст воєводства (це підприємства й установи А), які забирали великі пачки газет. У себе вони ділили ці великі пачки на менші, по які до них приходили представники менших підприємств і установ (підприємства й установи Б) з їхнього регіону. А до них, у свою чергу, зголошувалися прийти по газету представники найменших, локальних підприємств і установ (підприємства й установи В), щоб забрати належну їм частину часопису. Це діяло цілком справно. Реально ми видрукували 100 номерів, 101-й Служба безпеки вилучила з друкарських верстатів у ніч запровадження воєнного стану 13 грудня 1981 року. Тоді мене вже кинули до в'язниці.

11

Щоденник свободи

10 листопада 1980 року тези про страйк у статуті поновили. Серпневі угоди стали підґрунтям для створення нових профспілок, по всій країні серед різних верств – робітників, селян, студентів, лікарів, учителів тощо. Відтоді період легальної діяльності «Солідарності» часто називають **«карнавалом свободи»**.

Великі сподівання викликало призначення **11 лютого 1981 року** на посаду прем'єр-міністра генерала Войцеха Ярузельського. «Солідарність» підтримала заклик нового прем'єра організувати «90 спокійних днів». Однак невдовзі внаслідок чергової владної провокації Польща знову опинилася на межі конфлікту.

У вересні-жовтні 1981 року у два тури відбувся I з'їзд НСПС «Солідарність». Перед його відкриттям було проведено перші у повоєнній Польщі демократичні вибори делегатів. Найважливішими документами, ухваленими на з'їзді, стали «Послання до людей праці Східної Європи» і програма «Солідарності» під назвою «Самоврядна Річ Посполита».

Восени 1981 року постачання продуктами харчування майже не функціонувало по всій країні. **18 жовтня** генерал Ярузельський за підтримки Москви став I секретарем ПОРП.

28 жовтня – годинний попереджувальний страйк «Солідарності» по всій країні, оголошений у зв'язку із загрозою, що виникла для НСПС і всього суспільства.

12 грудня 1981 року, побоюючись небажаного розвитку ситуації, партійне керівництво запровадило **воєнний стан** – на вулиці виїхали бронетранспортери, вийшли солдати і моторизовані резерви міліції. До кінця дня було захоплено радіостанції й телебачення та відключено телефони. Розпочалися також арешти керівників «Солідарності», припинено діяльність усіх організацій, товариств і професійних спілок, у населених пунктах запроваджено комендантську годину. У відповідь по всій країні спа-

лахнули сотні страйків. Починаючи з 14 грудня почали виходити перші підпільні видання. Розпочалися репресії, більшість діячів «Солідарності» та інтелігенції, яка підтримувала рух, були інтерновані. Мали місце також політичні вбивства. Пізніші спроби вуличних маніфестацій проти воєнного стану викликали жорстку реакцію – міліція розганяла демонстрантів, застосовуючи сльозогінний газ, водні гармати, палиці.

8 жовтня 1982 року новий закон про профспілки остаточно заборонив «Солідарність». Однак їй удалося витримати 7-річний період підпілля. Комуністичній владі вдалося послабити спілку, однак головної мети – знищення організації – вона не досягла. У період воєнного стану сформувався та існувало в подальші роки справжнє підпільне суспільство.

У середині вересня 1986 року першим сигналом змін у Польщі стало звільнення більшості політичних в'язнів. **29 вересня** Лех Валенса скликав відкриту (легальну. – Прим. авт.) тимчасову раду «Солідарності» як керівництво і надалі нелегальної профспілки. Це спричинило виявлення інших її структур у різних регіонах. Рішення Валенси викликало суперечки між прибічниками відкритої та підпільної діяльності. Розпочався повільний, дуже важкий і суперечливий процес повторної легалізації руху.

У 1988 році країною прокотилася хвиля бурхливих громадських протестів, які були швидко й брутально придушені. У серпні страйки знову охопили більшість підприємств у кількох воєводствах. Це скидалося на повернення серпня 1980-го... Влада виявила готовність піти на переговори взаємн припинення протестів. Лідер «Солідарності» з великими зусиллями переконував робітників припинити виступи. Почалися закулісні переговори, що призвело до розколу Незалежної самоврядної профспілки.

– Профспілка «Солідарність» справді була грандіозним масовим рухом, що охоплював третину дорослого населення країни. Нині ні в Польщі, ні в жодній з постсоціалістичних країн профспілковий рух уже не є таким масовим та не має такого впливу. Як ви думаєте, чому?

– Так, «Солідарність» і справді була винятковим рухом, оскільки профспілка – це лише зовнішня форма великого національно-визвольного суспільного руху. «Солідарність» була єдиною незалежною організацією від Лаби до Владивостока, реалізацією великої польської мрії про незалежність, реалізацією слів, які 1979 року з піднесенням проголосив у Варшаві Папа з Польщі Іван Павло II: *Хай зійде Твій Дух та обновиць обличчя землі – цієї землі*. Ми були переконані, що наша профспілка є реалізацією цих пророчих слів. Але «Солідарність» була також єдиною можливою відповіддю суспільства на тоталітарну державу – тоді всі ми якимось це розуміли. Була такою великою, бо таким потужним був супротивник. Лише велику організацію могли почути в умовах тоталітаризму, але й її, врешті-решт, придушили майже на 10 років воєнним станом. У демократичній державі немає потреби створення такої великої організації – це було б неприродно. Люди та групи людей мають різноманітні інтереси, погляди, системи цінностей. У природний спосіб не формують таких великих організацій – важливо, однак, щоб

різні організації вміли між собою домовлятися, формувати партнерства й коаліції. Це велике й нелегке мистецтво.

– **Войцех Ярузельський – одна з найсуперечливіших постатей у новітній історії Польщі. Для одних він ледве не злочинець, організатор військового перевороту, душитель демократії та активістів «Солідарності». Для інших – патріот, який зберіг Польщу від вторгнення та окупації армій країн Варшавського договору. А як ви оцінюєте його роль в історії?**

– Я належу до тих, хто дуже критично оцінює все, що зробив Войцех Ярузельський до 1989 року, і значно поблажливіше – те, що він зробив у 1989–1990 роках. Поза всяким сумнівом, він був впливовим членом партії, яка під диктування Москви встановлювала та підтримувала у Польщі злочинний комуністичний режим. Він очолював Міністерство національної оборони, коли 1970 року військові стріляли в робітників на узбережжі. Запровадив воєнний стан – нині переконує, що в такий спосіб захистив Польщу від вторгнення радянських військ, однак документи свідчать про інше. Це він просив Кремль про інтервенцію до Польщі, а Леонід Брежнєв, зайнятий в Афганістані та стримуваний президентом США Рональдом Рейганом, відмовив йому в цьому. Запровадженням воєнного стану (В. Ярузельський. – *Ред.*) призупинив зародження демократичних процесів, закryw Польщу для світу,

унеможливив громадянський та економічний розвиток. Але 1989 року допустив переговори за «круглим столом», після перемоги «Солідарності» під час виборів 4 червня 1989 року не заблокував результатів, у період свого президентства підписував усі реформаторські закони, ухвалені Сеймом (нижня палата польського парламенту. – *Ред.*). Це важливо, бо ми в Польщі побоювалися, що падаюча комуністична система (адже ми були першою у світі країною, де вона падала) потягне за собою ще велику кількість жертв. Не потягнула, розсипалась, як картковий будинок.

– **Пане Пшемиславе, і останнє запитання. Чи відповідає нинішня Польща, 30 років опісля, уявленням і сподіванням поляків у 80-х роках минулого століття побудувати громадянське суспільство миру і справедливості?**

– Нам удалося зробити надзвичайно багато: маємо незалежну Польщу, маємо громадянське суспільство, ринкову економіку, перебуваємо в Європейському Союзі, до якого дуже прагнули й хочемо в ньому бути. Але, звичайно, Божого Царства на землі не побудували. Ми досягли більшого, ніж сміли мріяти 30 років тому, тепер маємо нові, інші проблеми. Сподіваюся, що і з ними дамо собі раду. Мрію про те, щоб це відбувалося у дружньому партнерстві з Україною.

Переклад з польської Івана КОЗЛОВСЬКОГО.

31 серпня 1988 року влада запропонувала Л. Валенсі призначити дату «круглого столу». Він тривав з **6 лютого 1989 року до 5 квітня**. За нього сідали лише двічі – на початку та по завершенні переговорів. Решту часу переговори тривали в різних робочих групах. Комуністи мусили погодитися не лише легалізувати «Солідарність», а й запровадити двопалатний парламент і посаду президента.

4 червня 1989 року – день виборів. Це і був своєрідний плебісцит. Люди голосували за кандидатів громадянських комітетів, зате цілковито закреслювали списки кандидатів від офіційної влади. В результаті представники «Солідарності» дістали більшість місць у Сеймі та Сенаті, натомість не було обрано представників влади. За підсумками двох турів кандидати з «команди Валенси» одержали 99 зі 100 місць у Сенаті та всі передбачені для вільного вибору місця в Сеймі (161)! Щоб усунути цю суперечність, «Солідарність» погодилася на обрання президентом комуніста: із перевагою в один голос генерала Ярузельського було обрано Президентом Польської Народної Республіки.

На жаль, «Солідарність» так і не вдалося відновити за зразком 1981 року. Спілка заплатила високу ціну за участь у трансформації державного устрою. Коли у **квітні 1990 року** відбувся II Державний з'їзд делегатів «Солідарності», до її складу входило трохи більш як два мільйони членів. Через розбіжності, що виник-

ли в 1987–1990 роках, із складу спілки вийшло багато провідних діячів. Частина з них увійшла до нової спілки «Солідарність-80».

30 серпня 2010 року у Гдині відбувся XXIV з'їзд делегатів «Солідарності». На нього було запрошено близько 3 тисяч осіб, зокрема й представників профспілкових організацій з 30 країн. Колишній президент Польщі і багаторічний лідер «Солідарності» Лех Валенса не брав участі у святкуванні. «У зв'язку з тим, що все так зіпсувалося, мене стільки ображали, я залишаю це... профспілка вже не мусить спиратися на мене, вона є іншою й, можливо, кращою, ніж у мої роки», – пояснив польським ЗМІ Л. Валенса. Він вийшов із лав «Солідарності» у серпні 2006 року, мотивуючи своє рішення тим, що керівництво профспілки надто активно підтримує правоконсервативну партію «Право й Справедливість» (PiS) і братів Качинських. Політичні вподобання колишнього лідера «Солідарності» і нинішнього керівництва профспілки і сьогодні значно різняться: Л. Валенса на останніх президентських виборах підтримав Броніслава Коморовського, а «Солідарність», навпаки, задекларувала свою прихильність Ярославу Качинському.

Під час підготовки матеріалу використано інформацію з електронних джерел: <http://www.solidarnosc.gov.pl/> та http://budumoznajomi.pl/file.php/1/Kaminski_Solidarnosc_1980-89_ukr.pdf
С. Ф.